ТАЛАБАЛАРДА ИЖТИМОИЙ УСТАНОВКАЛАР ШАКИЛАНИШИНИНГ ИЖТИМОЙИ-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Бекболаев Жавлонбек Жуманазар ўғли
Гулистон давлат университети doktoranti
E-mail:javlonbekbekbolayev@gmail.com
Tel: 97 245 27 27
ГулДу профессори, М.Х. Холназарова тақризи асосида

Аннотация. Ижтимоий муносабатлар нафақат инсон ҳаёти жараёнида шаклланади, балки кўпинча ўзгаради. Бу уларнинг шахс сифатида инсоннинг бошқа психологик хусусиятларидан фарқидир. Агар, масалан, темперамент, характер, қобилият, Ирода, эҳтиёжлар каби шахсий хусусиятлар аста-секин шаклланса ва ҳаёт давомида озгина ўзгарса (лекин ҳеч бўлмаганда бир авлоднинг ҳаётида), унда ижтимоий муносабатлар, аксинча, тез ва қайта-қайта шаклланиши мумкин.ўзгаради. Инсоннинг хулқ-атворини башорат қилиш учун унинг шахсиятининг бошқа хусусиятларига қараганда унинг ижтимоий муносабатларини билиш анча муҳимдир, чунки инсоннинг бевосита кузатиладиган хатти-ҳаракати биринчи навбатда унинг ижтимоий муносабатларига богьлиқ. Шахснинг бошқа шахсий хусусиятларига келсак, улар ҳозирги ижтимоий муносабат орқали унинг ижтимоий хулқ-атворига таьсир қилади.

Калит сўзлар: воситалар, муносабат, омиллар, маьлумот манбаси

Abstract. Social relations are formed not only in the process of human life, but often change. This is their difference from other psychological characteristics of a person as a person. If, for example, personal characteristics such as temperament, character, ability, Will, needs are gradually formed and change little over the course of life (but at least in the life of a generation),

then social relations, on the contrary, can be formed quickly and repeatedly.changes. To predict a person's behavior, it is much more important to know his social relationships than other characteristics of his personality, since the directly observed behavior of a person depends primarily on his social relationships. As for other personal characteristics of a person, they affect his social behavior through the current social attitude.

Key words: means, attitude, factors, source of information

Кириш. Биринчи жаҳон уруши тугаганидан сўнг олимларнинг ушбу масалага катта эътибори жалб қилинди. Ҳарбий ҳаракатлар пайтида қарама-қарши томонлар жаҳон амалиётида биринчи марта бир-бирига тўғридан-тўғри психологик таъсир кўрсатиш воситаларини қўлладилар. Улар авиатсия томонидан душман орқасида тарқалган ташвиқот ва таргъибот характеридаги варақалар ёки душман тилида эшиттириладиган радио орқали узатиладиган тегишли мақсадли матнлар эди. Маьлум бўлишича, бундай воситалар одамларнинг ижтимоий муносабатларини ўзгартириб, душманга кучли руҳий тушкунликка олиб келиши мумкин ва бу ҳолат уруш тугаганидан кўп ўтмай сиёсатчилар ва ҳарбийларнинг алоҳида эътиборини тортди. Одамларнинг ижтимоий муносабатининг шаклланиши ва ўзгаришига таьсир қилувчи омилларни ўрганиш дунёнинг бир қатор мамлакатларида, шу жумладан АҚШ, Буюк Британия ва Германияда амалга оширила бошланди. Дастлаб бу тадқиқотлар ёпиқ эди, аммо 1930-йиллардан бошлаб уларнинг натижалари мунтазам равишда очиқ матбуотда ҳам чоп этилади. Америкалик ижтимоий психолог Ховланд бу масалани ўрганишга катта ҳисса қўшди. Ушбу бобда муҳокама қилинган маьлумотлар ва фактлар асосан унинг экспериментал ва назарий ишланмаларидан олинган.

Аввало, одамларнинг ижтимоий муносабатининг шаклланиши ва ўзгариши қандай омилларга богьлиқ бўлиши мумкинлигини билиб оламиз.

Агар биз умумий маьнода ижтимоий муносабатларни шакллантириш ва ўзгартириш жараёнини ҳақиқатда мавжуд бўлган шаклда тасаввур қилсак, у қуйидагича кўринади. Ижтимоий муносабатни шакллантириш ёки ўзгартириш учун мўлжалланган баьзи бир маьлумот манбаи, маьлумот узатиш воситаси ва ушбу маьлумотларга мурожаат қилинган аудитория (ўрнатмалари шаклланадиган ёки ўзгартириладиган одамлар) мавжуд. Ушбу жараёнда ижтимоий муносабатлар богьлиқ бўлиши мумкин бўлган учта омил гуруҳини ажратиш мумкин. Бу маьлумот манбасининг ўзи, унинг муносабати таьсир кўрсатадиган одамлар томонидан қандай қабул қилиниши; маьлумотни ташкил қилиш ёки узатиш усули ва ушбу маьлумот юборилган аудитория. Келинг, ушбу омилларнинг барчаси билан богьлиқ бўлган ва одамларнинг ижтимоий муносабатларига маьлум таьсир кўрсатиши мумкин бўлган фактларни батафсил кўриб чиқайлик. Келинг, масалани муҳокама қилишни маьлумот манбасининг хусусиятлари ва одамлар томонидан қандай қабул қилиниши билан бошлаймиз.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Ижтимоий установкани ўрганиш Л.Лангенинг ишидан бошлангани маьлум, у эрда у ҳиссий ва моторли реактсия вақтини, шунингдек, мавзуни Ижтимоий установкага богьлиқлигини ўрганишга ҳаракат қилган. Бу эрда Ижтимоий установка ўтган тажриба туфайли тайёрлик сифатида кўринади.

1918-1920 йилларда В. И. Томас ва Ф. Знанетскийнинг "Йевропа ва Америкадаги полшалик деҳқонлар"номли жилдли тадқиқотлари чоп этилган. Ушбу иш туфайли "Ижтимоий установка" тушунчаси ижтимоий психологияда Марказий ўринни эгаллайди.

Гарварднинг таниқли психологи Гордон Аллпортнинг баёноти шундан далолат берадики, у 1935 йилда ушбу иншоотлар Америка ижтимоий психологиясининг бутун биносининг асоси эканлигини ёзган.

Полша деҳқонларининг бошлангьич гуруҳларини ўрганиш вазифаларидан бири Знанетский мен одамлар ўртасидаги ижтимоий ўзаро муносабатларнинг асосий ижтимоий муносабатларини аниқлашда кўрдим. У ушбу муносабатлардаги ўзгаришларнинг сабаблари ва қонунларини аниқлашга интилди**.**

Тадқиқот методологияси. Талабаларнинг ижтимоий фазилатларини шакллантириш замонавий мактаб таълим тизимининг энг муҳим вазифаларидан биридир. Жамоада ишлаш, фарқларга бардошли бўлиш, ҳамдардлик ва ҳамкорликни намоён этиш қобилияти – буларнинг барчаси муваффақиятли ижтимоийлашган одамнинг ажралмас қисмидир.

Ушбу мақсадларга эришиш учун ўқувчиларнинг ижтимоий кўникмаларини шакллантиришга ёрдам берадиган турли хил техника ва технологиялар қўлланилади. Асосий усуллардан бири ижтимоий вазиятларни моделлаштиришдир. Ушбу усул талабаларга олинган билимларни Реал вазиятларда амалда қўллаш ва бошқа одамлар билан мулоқот қилиш ва мулоқот қилиш кўникмаларини ривожлантириш имконини беради.

Шунингдек, ижтимоий фазилатларни шакллантиришнинг муҳим элементи можаролар билан ишлашдир. Талабаларга зиддиятли вазиятларни таҳлил қилиш ва ҳал қилиш, муросага келиш ва конструктив эчимларни излаш қобилиятини ривожлантириш ўргатилади. Бу, айниқса, можаролар кундалик фаолиятнинг ажралмас қисмига айланган замонавий жамиятда тўғьри келади.

Умуман олганда, талабаларнинг ижтимоий фазилатларини шакллантириш таьлим тизимининг муҳим ёьналиши ҳисобланади. Ижтимоий вазиятларни моделлаштириш ва низоларни ҳал қилиш каби асосий технологияларни жорий этиш талабаларга замонавий жамиятга муваффақиятли мослашиш ва бошқалар билан уйгьун муносабатларни ўрнатиш имконини беради.

Ижтимоий фазилатлар ўқувчиларнинг таьлимида муҳим рол ўйнайди. Улар шахснинг уйгьун ривожланишини шакллантиришга ёрдам беради, жамиятда муваффақиятли мослашишга ёрдам беради ва ўрганишни осонлаштиради.

Талабаларнинг асосий ижтимоий фазилатларидан бири бу коммуникативликдир. Бошқаларни самарали мулоқот қилиш, тинглаш ва тушуниш қобилияти одамлар билан ўзаро муносабатларнинг асосидир. Мулоқот орқали талабалар ўз фикрларини ишлаб чиқиш ва этказишни, бошқалар билан ҳамкорлик қилишни, низоларни ҳал қилишни ўрганадилар.

Эмпатия ва багьрикенглик ҳам муҳим ижтимоий фазилатлардир. Талабалар бошқа одамларнинг ҳис-туйгьулари ва фикрларини тушунишлари ва ҳурмат қилишлари, фарқларга тоқат қилишлари ва қийин вазиятларда муросага келишлари керак. Ушбу фазилатлар жамоада ижтимоий масьулият ва конструктив ўзаро таьсирни ривожлантиришга ёрдам беради.

Таҳлил ва натижалар. Ўқувчиларнинг ижтимоий фазилатлари ўқув жараёнида муҳим рол ўйнайди. Улар нафақат академик кўрсаткичларга таьсир қилади, балки жамоавий ишда иштирок этиш, мулоқот қобилиятларини ривожлантириш ва синфдошлари билан муносабатларни ўрнатиш қобилиятини ҳам белгилайди.

Ижтимоий сифат	Таьлимга таьсири
Емпатия	Емпатиянинг мавжудлиги ўқувчига синфдошларини яхшироқ тушунишга, синфда ижобий муҳит яратишга ва конструктив муносабатларни сақлашга имкон беради.
Толерантлик	Синфдошларининг фикрлари, қизиқишлари ва маданий хусусиятларидаги фарқларга нисбатан багьрикенглик кўрсатадиган талабалар ўрганиш ва ўзаро билим алмашиш учун очиқ ва дўстона муҳит яратишга ҳисса қўшадилар.
Мулоқот қобилияти	Яхши мулоқот қобилиятига эга бўлган талабалар ўқитувчилар ва ўртоқлар билан осонроқ алоқа ўрнатадилар, гуруҳ топшириқлари ва лойиҳаларида фаол иштирок этадилар, бу эса ўқув материалларини яхшироқ ўзлаштиришга ёрдам беради.
Етакчилик	Ривожланган этакчилик фазилатларига эга бўлган талабалар гуруҳдаги ишларни самарали ташкил этишлари, қолган ўқувчиларни умумий мақсадга эришиш ва ижобий синф жамоасини яратишга ундашлари мумкин.
Масьулият	Ижтимоий жавобгарлик ўқув вазифалари ва мажбуриятларига

	нисбатан кўпроқ онгли муносабатни ривожлантиради, бу эса ўрганиш ва ўз-ўзини тарбиялашда яхши натижаларга олиб келади.

Шундай қилиб, ўқувчиларнинг ижтимоий фазилатлари ўқув жараёнининг ажралмас қисмидир. Улар ижобий таълим муҳитини шакллантиришга таъсир қилади, ҳар бир талабанинг мулоқот қобилиятлари ва шахсий ўсишини ривожлантиришга ҳисса қўшади.

Ижтимоий фазилатларни шакллантириш усулларидан бири моделлаштиришдир. Ушбу усул талабалар ижтимоий кўникмаларни машқ қилишлари ва бошқа одамлар билан қандай муносабатда бўлишни ўрганишлари мумкин бўлган муайян вазиятларни яратишни ўз ичига олади. Моделлаштириш жараёнида талабалар ижтимоий хулқ-атвор мисолларини кузатишлари мумкин, сўнгра ўқитувчилар ва тенгдошларидан фикр-мулоҳазалар ва тузатишлар олиш орқали ушбу ҳаракатларга тақлид қилишлари мумкин.

Ижтимоий фазилатларни шакллантиришнинг яна бир усули-кооператив таълим. Ушбу усул талабаларнинг гуруҳлардаги ҳамкорлиги ва ўзаро таъсирини ўз ичига олади. Гуруҳда ишлаш жараёнида талабалар алоқа, этакчилик, ҳамкорлик ва багърикенглик каби ижтимоий кўникмаларни ривожлантириш орқали муаммоларни ҳал қилишни ва биргаликда қарор қабул қилишни ўрганадилар.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса қилиб айтганда, ўқувчиларда ижтимоий фазилатларни шакллантириш таълим тизимининг муҳим вазифасидир. Моделлаштириш, кооператив таълим ва лойиҳа фаолияти каби турли усуллар ўқувчиларга жамиятда муваффақиятли мослашиш ва фаолият юритиш учун зарур бўлган ижтимоий кўникмалар ва хусусиятларни ривожлантиришга ёрдам беради.

Ижтимоий моделлаштириш. Ижтимоий моделлаштириш жараёни қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

Рол моделларини танлаш. Талабалар тақлид қилишни ва ўрганишни хоҳлайдиган хатти-ҳаракатларни танлайдилар. Улар ҳаётнинг турли соҳаларидаги муваффақиятли одамлар бўлиши мумкин: олимлар, спортчилар, рассомлар, сиёсатчилар ва бошқалар.

Моделларни таҳлил қилиш. Талабалар танланган рол моделларининг ҳаёт ёъли ва ютуқларини, уларнинг тамойиллари ва қадриятларини ва бошқалар билан қандай муносабатда бўлишни ўрганадилар.

Симулятсия қилинган моделлар. Турли хил ўқув ва кундалик вазиятларда талабалар ўзларининг рол моделларининг хатти-ҳаракатларини такрорлашга, натижаларни таҳлил қилишга ва тузатишлар киритишга ҳаракат қилишади.

Фикр-мулоҳаза. Ижтимоий моделлаштириш жараёнида талабалар ва ўқитувчи ўртасида фикр-мулоҳазаларни тақдим этиш муҳимдир. Ўқитувчи талабаларнинг тараққиёти ва ютуқларини қайд этиши, шунингдек уларни ривожланиш ва ўз-ўзини ривожлантириш ёъларига ёъналтириши керак.

Шундай қилиб, ижтимоий моделлаштириш талабаларга муваффақиятли намуналарнинг хатти-ҳаракатларини тақлид қилиш ва таҳлил қилиш орқали ижтимоий фазилатларни ривожлантиришга имкон беради. Ушбу усул ўқувчиларнинг ўзаро таъсир, ҳамдардлик ва ҳамкорлик кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради, бу жамиятда муваффақиятли мослашиш учун муҳим асосдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. М.Норбошева “Болалар психологияси” Тошкент-2002. (31-32 бетлар)

2. Бурибаевич М. К., Юлдашев С. Э., Угли С. Л. Б. Псйчологй оф Модерн Леадершип ас ан Импортант Пҳеноменон оф Эффективе Манагемент //Интернатионал Жоурнал оф Эарлй Чилдҳоод Спесиал Эдусатион. – 2022. – Т. 14. – №. 1.

3. Бойназар С. Л., Улугбек М. Урсачен Дер Энтстеҳунг Вон Псйчисчен Крисен //" ОНЛИНЕ-СОНФЕРЕНСЕС" ПЛАТФОРМ. – 2021. – С. 514-516. Бойназар С. Л., Улугбек М. Урсачен Дер Энтстеҳунг Вон Псйчисчен Крисен //" ОНЛИНЕСОНФЕРЕНСЕС" ПЛАТФОРМ. – 2021. – С. 514-516.

4. Шовхийев Л., Шарафитдинов А. Психологияда туш кориш тилсимлари //Замонавий

инноватsion тадқиқотларнинг долзарб муаммолари ва ривожланиш тенденсиялари: ечимлар ва истиқболлар. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 485-488.

5. Ибрагимовна, Тухтасинова Мунира, эт ал. "ЕДУСАТОРС АРЕ ОНЕ ОФ ТҲЕ СРЕАТОРС ОФ ТҲЕ НЕW РЕНАИССАНСЕ (прогресс ин интернатионал реадинг литерасй студй)." *Жоурнал оф Адвансед Ссиентифис Ресеарч (ИССН: 0976-9595)* 3.4 (2023).

6. Тухтасинова, Мунира Ибрагимовна, анд Назокатхон Иқболжон қизи Қурбонова. "УЧИНЧИ РЕНЕСАНС САРИ ИЛДАМ ҚАДАМЛАР БИЛАН (ПИРЛС халқаро баҳолаш дастурининг иккинчи даврийлигига тайёргарлик)." *Эдусатионал Ресеарч ин Универсал Ссиенсес* 2.1 СПЕСИАЛ (2023): 401-403.

7. Ибрагимовна, Тукҳтасинова Мунира, анд Садирова Дилноза Муродовна. "Импровинг тҳе мечанисмс оф усинг Интернатионал Ассессмент Програмс (басед он тҳе Пирлс Интернатионал Ассессмент Програм)." *Асиан Жоурнал оф Мултидименсионал Ресеарч* 11.12 (2022): 125-131.